

Ruské stranictví. Několik vstupních poznámek k jeho teorii a tradici

JAN HOLZER

Popis role a váhy fenoménu stranictví z hlediska procesu formování politické soustavy v postkomunistických poměrech představuje jedno z nejkomplicovanějších témat současných posttranzitologických (konsolidologických) studií. Toto jakoby banální konstatování lze pak za dvojnásobně platné označit s ohledem na postsovětskou politiku. Třebaže totiž procesy opouštění nekompetitivních stranických modelů a vzniku, respektive následného konstruování stranického spektra reprezentují významnou část jakékoli tranzice, reálná pozornost bývá koncentrována na obecnější institucionální rámec, v němž se odehrává vlastní přechod k demokratické státní formě. Aspekty transformace a konsolidace stranické soustavy jsou tak vnímány až jako příznaky po-ústavní, následné (druhé) fáze (srovnej Beyme 1999: 295–304). Z tohoto faktu plyne i míra jejich zajímavosti z hlediska politické vědy a konkrétně tranzitologie. V tomto smyslu pak nejsou postsovětské, a v jejich rámci přirozeně i ruské realie, které stojí v centru zájmu tohoto textu, výjimkou.

Není tudíž nikterak náhodné, že řada politologů (povětšinou neruského původu), kteří se věnují postsovětskému Rusku, tento námět buď víceméně obchází s poukazem, že Rusko aktuálně nabízí z hlediska vlastního fungování důležitější otázky a problémy než je fenomén stranictví,¹ nebo jej „lakonizuje“ tezemi (více či méně oprávněnými) o prozatímní nedostatečné zformovanosti a přetrvávající zárodečnosti procesu krystalizace politických stran a tím pádem předčasnosti závěrů o „systémovosti“ této sféry politického života Ruské federace (srovnej Rubin – Snyder 1998; Derleth 2000; Robinson 2000; White 2000 ad.). Oblíbeným opatrným krokem je též uchýlení se k čistě deskriptivním, popřípadě přímo statisticko-datovým výčtům (Pašencev 1998; Pashentsev 1999; Stepien 1999, Czajowski 2001).²

Jinou závažnou námitku a komplikaci z hlediska studia fenoménu postsovětského stranictví představuje fakt, že na prostředí postkomunistických stranických realii lze často jen dosti obtížně aplikovat analytické postupy, terminologie a typologie, vycházející z dat, která poskytují standardní západní demokracie. Dilema, zda se vydat cestou „roubování“ již existujícího pojmoslovi a klasifikací na areály střední a východní Evropy, či se naopak poddat pocitu potřeby budování nového terminologického zázemí, reflektujícího veškerá specifika postkomunistické transformace, nebylo dosud politickou vědou uspokojivě vyřešeno. Oba postupy mají své zastánce i odpůrce. A zůstává též otázkou, zda je vůbec v tomto směru nutné (a správné) čekat na definitivu.

Tento materiál si nicméně neklade za cíl ani polemizovat se skepsí nad možnostmi analýzy ruského stranického systému, ani rozetnout výše naznačený teoretický spor. Ostatně, fenomén politického stranictví zůstává jedním ze základních a nezbytných znaků jak demokratických, tak i semidemokratických politických soustav, a v tomto smyslu výhrady stran jeho nedostatečné

profilace v průběhu transformačního období jednotlivých politických systémů a tudíž analytické inkompetence v zásadě nemohou obstát. Jejich výsledkem by totiž byla nežádoucí redukce zkoumaného pole pouze na některé analytické výše.

V tomto smyslu se předkládaný text soustřeďuje, v podstatě v duchu účelové kombinace všech výše naznačených metodologických možností, na naznačení základních problémů, spojených s popisem a případnou tvorbou teorie ruského stranictví. A to cestou jednak vyjádření se k peripetiím, které jsou se studiem ruských politických stran apriori spojeny, jednak stručného nástinu jeho tradic a jeho periodizace, tedy určení podstatných etap vývoje ruských politických stran a hnutí v průběhu XX. století. Tato data pak mohou a mají sloužit jako vstupní informace pro další nabízející se roviny takto orientované analýzy, konkrétně systémovou typologizaci stranické subsoustavy v ruských podmínkách, otázku podob stranictví v regionálních mikro-rámčích ruského federalismu, politickou kulturu ruského stranictví (vztah elit a voličských mas) a v neposlední řadě pro možnou rozmanitě zaměřenou klasifikaci ruských stran.

* * *

Otázku vzniku, respektive potřeby samostatné, nové generální teorie politických stran v postkomunistickém prostoru ovšem jednoduše nejde obejít. Jakkoli výše naznačená, často až křehká snaha některých autorů o uplatnění standardních teorií západní proveniencí na postkomunistický prostor vede i autora tohoto textu k opatrnosti co se týče posouzení heuristické přínosnosti takovýchto přístupů.

Zároveň je ovšem namístě upozornit též na nikoli neopodstatněnou naději, že pečlivý výzkum politických stran ve specifických postkomunistických podmínkách a s osobitými systémovými i individuálními charakteristikami může přinést nové impulsy do často poněkud stojatých „post-sartoriánských“ (ne-li „postduvergerovských“) vod. Rozvážnost co se týče aplikace teoretického rámce, který byl konstruován na západních demokratických soustavách, na postkomunistické případy (Fleron – Ahl – Lane 1998: 248) tedy nemusí nutně vést k absolutní negaci teoretického bádání a k jednostrannému soustředění se na čistě empirické výzkumy.

A tak občasná skepse, zda vůbec existuje cosi jako obecná teorie politických stran, a to i v demokratických podmínkách, tedy zda nejsou autoři-budovatelé obecnějších abstraktních konstruktů (teorií) v podstatě pravidelně přemoženi realitou, skutečnými politickými daty, a „věčné“ napětí, které tato skepse přináší, nemohou než být přínosem. I proto, zdá se, stojí za to směřovat k dosažení obecnějšího teoretického základu s širší mírou použitelnosti, a to i jednak za cenu občasných normativně zabarvených prepozic, tedy vědomého překročení čistě deskriptivních postupů, jednak s rizikem nikoli výjimečných usvědčení, že nabízené konkluze „nesedí“. Tato metodologická opce jednoduše není v rozporu s aktuálním „babylonským“ stavem studia politických stran (Fiala – Strmiska 1998: 29, 44 a 85).

Ve smyslu předcházejících poznámek stojíme před otázkou, jak formulovat a definovat prostor, ve kterém se hodláme v tomto textu pohybovat? Tedy jinými slovy, jaká data z nabízejících se možností lze označit za relevantní z hlediska obecné analýzy postsovětského ruského stranictví? Standardní politologickou pomůckou při snaze o definování politické strany nám může být trojí datová redukce: geografická, časová a obsahová. Podíváme-li se přitom na klasickou politickou teorii, pak nejběžnějšími vědomě používanými vymezeními jsou v tomto smyslu (1) pouze na euroamerický civilizační kontext, (2) pouze na období po druhé světové

válce a (3) pouze na strany pohybující se v demokratických poměrech. Jak si v tomto trojím limitujícím kontextu stojí naše snaha o definování ruského stranictví jako postkomunistického příkladu *par excellence*?

1. Kritérium geografické

Limitace teritoriální se jeví z hlediska popisu a analýzy ruského politického stranictví jako nejjednodušší krok. Současné hranice Ruské federace totiž vytvářejí na první pohled datově přirozeně ucelený prostor. Přesto nelze opomenout, že v řadě sousedních zemích postsovětského areálu (Bělorusko, Lotyšsko, Moldávie, Ukrajina) hrají významnou, ba v některých případech takřka klíčovou roli ruské menšiny; a to v pozitivním (konstruktivním) systémovém, i v negativním (dekonstruktivním) antisystémovém smyslu. Tento text nicméně ruskou politiku vnímá nikoli jako ve velkoruských dimenzích. I když se tudíž soustředíme výhradně na vlastní Rusko, je nutno hledat odpověď přinejmenším na dvě nabízející se otázky: (1) k jakému z jiných tradičních areálů je možno ruské reálie přiřadit, se kterými je tedy blízký, ne-li příbuzný, a (2) do jaké míry jsou ruské reálie obecně platné v širším kontextu, popřípadě jak tento kontext definovat.

Již K. von Beyme upozornil na skutečnost, že řada definic politických stran nezohledňuje buď evropskou, nebo naopak americkou realitu (Beyme 1982: 22–26). Naznačuje tím přirozeně jednak, že v různých kulturně-politických kontextech je možno se setkat s velmi odlišnými tradicemi politického stranictví, jednak ovšem též, že existuje cosi jako obecnější, širěji sdílená a snad i definovatelná skutečnost. Co si v tomto směru počít s identitou ruské politiky a jejích institucí?

Rozbor problému, do jaké míry je možno (či nikoli) ji zahrnout do evropského kulturního rámce, by vydal na celý spis. V duchu autorem již učiněného řešení tohoto dilematu nicméně i tento text vychází z předpokladu, že i na soudobé ruské reálie lze aplikovat přinejmenším většinu přinejmenším standardních termínů sociálních věd (Holzer 2001: 11–12). Existuje jinými slovy jistá, jakkoli ne naprostá a často jen obtížně identifikovatelná, spřízněnost Ruska s civilizačním evropským kodexem; přinejmenším když ji porovnáme např. s nabízejícím se asijským sociopolitickým klimatem. Postup založený na neřešitelném, úplném a věčném antagonismu Ruska s Evropou se jednoduše jeví autorovi jako neudržitelný a koneckonců i nepřínosný. Snaha o hledání právě oněch styčných bodů, popřípadě identifikace rozdílů, či přímo rozporů, tak ostatně nemusí být v nutném rozporu s přirozeně se nabízející možností pracovat s ruským příkladem jako zcela jedinečným makrojevem. Jinými slovy vyjít z úvahy, že Rusko představuje autonomní civilizační fenomén, areál na úrovni evropského (či jiných) rámců. V tomto smyslu se metoda tohoto textu, tedy omezitelná verifikace existující politologické teorie na ruské reálie, jeví jako heuristicky nejpříhodnější.

Třebaže jsme ovšem tímto způsobem predikovali afinitu politických charakteristik Ruska (a metodologicky si tak poněkud zjednodušili situaci), hledání odpovědi na dotaz, do jaké míry jsou závěry rozboru současných ruských reálií platné i pro širší areálový kontext, zůstává nadále velmi složité (srovnej Holzer 2000: 11–14). Možná definice tohoto rámce je přitom, zdá se, trojí: (1) *postkomunistická*, tedy v mezích všech zemí (areálů) bývalého komunistického tábora, které se po roce 1989 vydaly cestou tranzice k soutěživým demokratickým soustavám (s různým aktuálním úspěchem), nebo (2) *postsovětská*, tedy týkající se všech patnácti postsovětských

republik, bývalých členských subjektů Svazu sovětských socialistických republik (SSSR), po případě (3) *postsovětská slovanská*, ve významu tří států, bývalých členů SSSR s převážně slovanskou identitou (Rusko, Ukrajina a Bělorusko).

V těchto prostorových identifikacích a ruské příkladovosti pro ně je ovšem, zdá se, namísto nejvýznamnější postkomunistický státní subjekt,³ její *typičnost* pro postkomunismus *an sich* je diskutabilní. Ba dokonce se (viz výše) nabízí cesta argumentace spíše směrem k jedinečnosti a neporovnatelnosti Ruska s čímkoli „jiným“. V tomto smyslu tedy použití případných závěrů o ruských politických realitách (včetně stranických) v podobě obecně aplikovatelných schémat snad více než v jiných případech předpokládá následnou důkladnou verifikaci. To ovšem nikterak neproblematizuje postřeh, že když už je možno identifikovat nějaký obecný (negativní stejně jako pozitivní) rys postkomunismu, pak lze předpokládat, že v ruské podobě bude mít kapitální rozměry.⁴

2. Kritérium časové

Ačkoli jsou politické strany v moderním slova smyslu nesporně výtvorem moderních, tedy poválečných politických systémů (Fiala – Strmiska 1998: 23) a v tomto smyslu se běžné ohraňování pole zkoumání posledními padesáti lety jeví jako oprávněné, v ruském případě jednoduše nelze standardní analýzu takto omezit. Odvolávání se na dvě přirozené systémové komparativní roviny, totiž jednak zárodečnou éru před rokem 1917, jednak zcela specifickou, ale o to nikoli méně důležitou bolševickou periodu, naopak představuje zcela nenahraditelnou metodu zkoumání ruských sociopolitických dat. A to především z toho důvodu, že pro ruské (sovětské) realie neplatí předpoklad nepřetržitosti a v permanentně demokratických podmínkách probíhajícího politického vývoje. Jistě, i jiné politické systémy znají prvek diskontinuity. Lze ovšem konstatovat, že snad v žádném případě nemáme co do činění s tak absolutním, ba ve své rétorice definitivním přerušením určité zárodečné tradice, s tak totálním popřením veškerých předchozích charakteristik a pokusem o budování zcela nových a nekomparovatelných standardů. Navíc programově a systémově určených k vývozu.

A tak se při analýze současného ruského stranictví prostě neobejdeme bez důkladného rozboru jak jeho embryonální fáze, tak jedinečných realití sovětské epochy. Obě tyto srovnávací časové roviny v sobě totiž nesou některé zásadní informace, které mohou (ale přirozeně též nemusejí) být určující pro ruskou politiku a její hodnoty a procedury i po roce 1989, respektive po roce 1992. Tu totiž bude ještě velmi dlouho nutno vnímat prizmatem bolševického experimentu. A to jak z důvodu hledání zdrojů některých aktuálních typických jevů, tak s ohledem na (úspěšnou i neúspěšnou) snahu o rozchod s nimi.

3. Kritérium obsahové

Náš přístup k fenoménu politického stranictví, stejně jako k jednotlivým stranickým subjektům, je do značné míry dán tím, jak pohlížíme na celek, jehož jsou příslušné strany součástí. Tedy jak si tento makrorámec definujeme (Fiala – Strmiska 1998: 17). V tomto smyslu před-

stavuje Rusko XX. století jedinečnou laboratoř, kotel, v němž se experimentovalo snad se všemi ideovými konstrukcemi, variantami forem státu, typů vlády, vztahu centra a regionů atd. To ovšem také znamená, že naše analýza historie ruských stran a jejich soustav nemůže být exkluzivní z hlediska míry jejich demokratičnosti, či snad lépe soutěživosti. Koncentrace pouze na demokratické realie by nám vzhledem k výjimečnosti tohoto receptu v ruských podmínkách jednak naprosto limitovala studijní materiál, jednak (a ještě hůře) by zablokovala získání nových informací, následně širěji zobecnitelných. Jinými slovy, při rozboru ruského stranictví je nutno pracovat s rozmanitými rámci, počínaje predemokratickou monarchistickou státní formou, přes sovětskou modelově totalitní epochu až po aktuální (semi)konsolidovanou (semi)prezidentskou demokracii. To přirozeně vyžaduje aplikaci odlišných termínů a typologií, na druhé straně je to, jak se zdá, jediná cesta k dosažení adekvátních závěrů.

Na základě předcházejících postřehů lze tedy konstatovat, že rozbor fenoménu ruského politického stranictví předpokládá následující postupy. Za prvé je to dlouhodobý časový rámec, nelimitovaný některými nabízejícími se, ovšem analyticky přesnými termíny (kupříkladu nástup M. S. Gorbačova v druhé polovině 80. let). Za druhé je nutno počítat s pestrým spektrem přístupů ke stranictví ve smyslu relevance, či naopak absence demokratičnosti. Osobitá směs posttotalitních, autoritativních a demokratických elementů a charakteristik ostatně velice vhodně reprezentuje skutečnou aktuální identitu ruských stranických subjektů. A v neposlední řadě je namísto soustředit se teritoriálně čistě na ruské postsovětské realie, ostatně stále ještě vzhledem k regionální pestrosti značně komplikované, a podmínit možnost přesahu nabízených, koneckonců prozatímních závěrů na kupříkladu ostatní postsovětské (či přímo slovanské) země dalšími studii a komparativními analýzami. Veškeré potenciální konkluze tohoto rozboru se tedy mohou stát východiskem pro zpracování obecnějších modelů a typologií pouze ve světle srovnání s daty, která poskytnou analýzy jiných postkomunistických příkladů. Výsledkem tohoto textu tudíž nemá být a nebude generální *teorie* postkomunistických politických stran, nýbrž *výklad* ruského stranictví, vycházející z pevně definovaného datového rámce.

* * *

Ruské politické stranictví absolvovalo v průběhu XX. století osobitý vývoj, značně vzdálený většině proměn tohoto fenoménu v západní Evropě. To přirozeně znamená, že i jeho obecná analýza musí reflektovat a ovládnout veškeré jeho zvláštnosti a zároveň např. ocenit „příspěvky“ ruské politologické terminologie.⁵ Což se týká všech standardních sektorů politickovědní analýzy stranictví, počínaje společenskými silami a programatikou přes nástroje užívání moci či model demokratické legitimace až po rozbor strany v optice zájmové skupiny a prostředku kariéry (Steffani 1997: 190). Ovšem paralelně je také namísto jistá skepse stran takto formulovaných maximalistických (ideálních) požadavků, které se právě v oblasti postkomunistických stranických soustav, jež v komparaci s klasickými demokraciemi trpí určitým deficitem primárních empirických výzkumů, mohou jevit přehnaně.

Na co se tedy zaměřit při analýze postkomunistických politických stran s ohledem na veškeré již připomenuté námitky a postřehy? Standardní šestičlenný rejstřík nejpoužívanějších proměnných při klasifikaci politických stran a jejich systémových uspořádání v „běžných“ demokratických podmínkách (sociální původ, počet, organizační uspořádání, model opozice,

síla a ideologie; srovnej Klíma 1998: 141) je v jistém, jakkoli ne úplném souladu s náhledy, které přímo vycházejí z postkomunistických bordur.

Např. F. J. Fleron jr., R. Ahl a F. Lane ve studii *Where Now in the Study of Russian Political Parties* určují jako nejnadějnější oblasti výzkumu stran v ruském kontextu vliv tvářnosti příslušné společnosti na proces formování stran a jejich strategie, stranickou programiku, vliv podoby příslušného politického systému na vývoj stran, otázky strukturální a organizační profilace stran včetně jejich vazby na instituce, na prvním místě parlament, dále míru fragmentace stranických systémů a v neposlední řadě roli stranických subjektů z hlediska profilace autorit uvnitř obecně postkomunistické společnosti (Fleron – Ahl – Lane 1998: 234–252).

V takto definované badatelské oblasti přitom uvedení autoři respektují dva základní výzkumné rámce jakéhokoli zkoumání politického stranictví. Tedy jak otázku funkcí stran uvnitř stranických systémů a vazbu politických stran na politický systém a celou společnost,⁶ tak problém institucionálních a strukturálně-organizačních charakteristik vnitřního života stranických subjektů. Přičemž s ohledem na již existující literaturu věnovanou ruskému stranictví je možno konstatovat, že první z rámců měl dosud přednost, a to v přirozené návaznosti na systematické potřeby tranzitologických studií. Tato koncentrace totiž umožňuje odkrýt hlubší tendence uvnitř transformací procházející společnosti.

K obdobným závěrům došel i G. Wightman. Jeho návrh teorie stran ve východoevropském kontextu (Wightman 1998: 149–157) identifikuje jako klíčové oblasti výzkumu určení „typických“ znaků stran v postkomunistických realitách, příčiny jejich slabosti, dále rozbor (nikoli pouze organizačního) napětí strana vs. hnutí, komplikace provázející identifikaci příslušných sociálních bází stran, vazbu příslušných elektorálních výsečí na strany, destinaci rozhodujících štěpení, které odrážejí stranické spektrum a v neposlední řadě v optice západní politické vědy a tranzitologie obzvláště oblíbené téma nacionalismu, jeho projevu a role u jednotlivých stran z hlediska jejich vlastní identifikace. Jaké jsou ovšem konkrétní výstupy právě naznačených možností z hlediska preferenci analýzy ruského stranictví?

Cíle tohoto textu přirozeně není komplexní deskripce a analýza všech otázek, spjatých s genezí ruského stranictví ve XX. století. Jakkoli je relevance většiny předložených analytických polí nesporná, počínaje systémovým rozбором stranické subsoustavy ruského politického systému, přes otázku pozic a rolí politických stran a hnutí v regionálním kontextu Ruské federace či problematiku politické kultury jednotlivých stran, a konče popisem ruské stranické scény z hlediska jejich ideologických charakteristik, pak při střizlivé reflexi existujícího materiálu orientovaného k našemu tématu je stále ještě namístě pro analýzu ruských politických stran především vytvoření základního datového rámce. A to včetně identifikace klíčových tradic ruského stranictví počínaje již počátkem XX. století a jejich vlivu na strukturalizační procesy poslední dekády dvacátého věku.

Není nutno zastírat, že autor je naopak skeptický k opačnému postupu: totiž metodě, která vlastní systémovou a strukturální analýzu ruského stranictví upozaduje, a fenomén politických stran vnímá čistě v závislosti na celosystémovém rozboru ruského politického modelu. Téma jako kupříkladu podíl stran na informačních tocích a kanálech či zprostředkování politické vůle směrem ke společnosti a zprostředkování názorové profilace společnosti (tedy vstupní funkce agregace, artikulace atd.) směrem ke politickým elitám, či vztah ruského stranictví ke komplikované scéně zájmových a nátlakových skupin,⁷ však lze jen těžko řešit bez základních postřehů

standardní stranické analýzy; lze dokonce v jistém smyslu hovořit o slepé uličce. Skutečně smysluplnou cestou, jak studovat ruskou stranickou politiku, se tak spíše jeví standardní politologický výzkum zaměřený na stranictví jako klasické pole transformačních a konsolidačních procesů v postkomunistických zemích.

* * *

S ohledem na předcházející postřehy a v intencích naznačených cílů tohoto textu je nyní namístě učinit několik poznámek k tradicím ruského stranictví. Výskyt politických stran totiž představuje jeden z nejpřirozenějších a zároveň i nejčitelnějších projevů svobodné politiky, a to mající být i jen (proto)demokratické charakteristiky. Jinými slovy, předpokládáme-li v určitých realitách, v našem případě v ruských, existenci víceméně standardního politického pole (a tedy i možnost jeho zkoumání), pak je nutno počítat i s jevem politických stran.

Z tohoto důvodu je nutno analýzu ruských politických stran konce XX. století postavit na popisu a rozboru všech epoch, v nichž lze projevy politického stranictví právě ve smyslu zárodků demokratizujících se politických poměrů rozeznat. Naděje tohoto přístupu pak spočívá v šanci na identifikaci určitých, jistou vitalitou nadaných primárních tradic ruského stranictví. Tuto podmínku dostatečně naplňuje již krátká, ovšem dostatečně zřetelná a čitelná epocha na počátku XX. století.

Tuto éru, v níž v carské monarchii došlo k ustavení jevu politického stranictví, je možno zasadit do širšího rámce příznačného porovnávání Ruska s mírou jeho tzv. zaostávání za Západem, respektive s procesem vzniku národních států. Rusko konce XIX. století představovalo zemi, propojující některé nespělé (jakkoli nevyhnutelné) reformní kroky s hlubokými socio-politickými anachronismy. Přesto zde byl nastartován proces přerodu od tradičního společenství k velmi pozvolna se modifikující předmoderní společnosti, projevující se především postupnou strukturalizací a stratifikací tradičních vrstev do třídně podmíněných socioekonomických schémat.⁸ Proces, který paralelně vyhrcoval již existující sociální propasti a zosílil stávající společenské stresy, ať již jen implicitně vnímané, či explicitně prezentované, se přitom promítl i do profilace zárodečných politicko-organizačních forem. Rámec tomuto vývoji pak tvořila debata o připravenosti Ruska na reformy, spočívající v konfrontaci na jedné straně přesvědčení o škodlivosti nástupu politických svobod ve smyslu nutného vyústění do anarchie a chaosu s na druhé straně představou o naprosté zhoubnosti každého zmeškaného momentu, nevyužitého k co možná nejhlubší transformaci soudobého Ruska.

Vlastní zrod politického stranictví se přitom odehrával v atmosféře dosud uměle depolitizovaného veřejného života carského Ruska, v níž vládnoucí samoděržavná moc reagovala výhradně represivně na jakékoli pokusy o politické aktivity⁹ a jen výjimečně vědomě iniciovala politizaci některé sociální sféry.¹⁰ Právě v tomto smyslu je nutno připomenout jev emigrace (dobrovolného, či vynuceného vyhnanství) jako možnou alternativu z hlediska rozhodování k politické činnosti odhodlaných osob. A odtud také primární historické pojetí termínu *strana*, znamenajícího v ruském kontextu primárně nikoli organizační uskupení, nadané příslušnou strukturou, programovým zaměřením a elektorálním zázemím, nýbrž spíše naplňujícího smysl širokého ideového hnutí (typu slavjanofilů, zapadníků či narodníků), popř. dokonce dvorské frakce (takřka v děkabristické tradici), aktivně se účastnící soupeření o vliv na moc trůnu (Zelevev – Šelochajev – Sviridenko 2000: 69).

Tento jev lze přitom označit za významný charakteristický rys ruského stranictví. Nejedná se totiž o moment, zcela porovnatelný se standardní politologickou reflexí první fáze vývoje politických stran, tedy tzv. stran elitních (Katz – Mair 1995: 5–27). Velmi specifická ruská tradice snah intelektuálních skupin i solitérů o realizaci vlastních ideových konstruktů prostřednictvím vstupu do života nejširších sociálních vrstev a jejich hodnotových preferencí totiž není identická ani s profilací základních ideových (a následně ideologických) táborů v západním (především pak anglosaském) prostředí, ani s obrozeneckými projekty přenárodních politických elit např. ve střední Evropě. V jistém smyslu je v ní potlačen moment orientace na formulaci pevnějšího ideového rámce, nemluvě o ochotě hledat pro dané ideje širší zázemí, a naopak mimořádně silnou pozici v ní má utopistické vizionářství a představa ruského (i neruského) obyvatelstva jako trpného pasivního příjemce tohoto dobrodružného shora. Jinými slovy, sociální aktivity určitých částí ruské společnosti v průběhu XIX. století neměly podobu a nebyly pojmány jako kroky, na jejichž konci by měl být zrod přirozeného svobodného politického pole, nýbrž spíše součást (více či méně) dalekosáhlého sociálního experimentování. Toto pojetí Ruska jako jedné velké laboratoře, určené ke svéráznému „modernizaci po rusku“ má přitom z hlediska komparace s procesy vzniku politického stranictví v jiných areálech širší platnost.

S ohledem na naznačené skutečnosti se tak nejeví jako překvapivé, že první stranická uskupení na území vlastního ruského impéria nebyla ruského původu. Carské Rusko totiž představovalo klasické impérium koloniálního typu, spíše v sobě sjednocovalo nesouměřitelné areály typu Polska či Finska na jedné straně oproti kupříkladu veškeré Sibiři. A tak první politické strany vznikaly mimo centrum, právě v zemích, které sice byly součástí říše, ovšem byly nadány vlastními predemokratickými tradicemi, jež přitom proklamativně stály hned ve dvojím (demokratickém a nacionálním) rozporu s oficiální doktrínou carského dvora. Jmenovitě je především nutno Pobaltí, Polsko, Finsko a v jisté míře i Kavkaz. Zrod skutečných stranických uskupení tak lze datovat koncem 80. a začátkem 90. let XIX. století v Polsku¹¹ (**Sociální demokracie Království polského a Polská socialistická strana**), v Arménii či na Litvě.¹² Lze tedy hovořit o určitém zpoždění, při srovnání se Západem přibližně padesátiletým, s ohledem na např. střeoevropské reálie ovšem již menším. Pohlédneme-li na tuto mapu, zdá se, že osa Západ–Východ by v tomto smyslu mohla sloužit jako linie postupného víceméně konstantně se šířícího otevírání se (a modernizujícího se?) politického prostoru.

V samotném Rusku v této době vznikaly, existovaly a zanikaly některé organizace klubového charakteru¹³ vzhledem k existujícímu zákazu politických stran a policejním represím buď v konspirativně-ilegálních podmínkách, nebo v emigraci. Určité primární organizační a ideologicko-programové funkce pak plnila sdružení odborového, respektive vzdělávacího charakteru, hlásící se většinou k ideám socialismu a vytvářející zázemí pro působení řady významných postav (J. O. Martov, G. V. Plechanov, V. I. Uljanov-Lenin aj.).

Vlastní primariát v množině ruského stranictví tudíž připadá **Ruské sociálně demokratické dělnické straně** (*Rossijskaja social-demokratičeskaja rabočaja partija – RSDRP*),¹⁴ založené na sjezdu v Minsku roku 1898.¹⁵ Vlastní vznik a následná etablace politického stranictví v Rusku přitom byly obecně spjaty spíše s radikálními a revolučně definovanými (socialistickými a pochopitelně antimonarchistickými) subjekty, než se stranami proklamativně liberálními a hospodářské a vědecké společnosti, konzervativní proudy zase dlouho vzhledem ke stávající opoře v byrokratických strukturách vůbec nepocítovaly potřebu organizačního sjednocování

přesto ovšem ještě před rokem 1905 dochází ke vzniku řady významných stranických uskupení: jmenovat lze neonarodnické **Strany socialistů-revolucionářů** (eseři – PSR), liberálně-demokratický **Svaz osvobození** (*Sojuz osvobožděnja*) či polské socialisty a sociální demokraty.¹⁶ Zrod stranictví na území carského Ruska byl tedy přirozeně svázán s revolučním rokem 1905¹⁷ a radikálními proudy, které byly nositeli jeho idejí a směřovaly k rozkladu samoderžavného uspořádání.

Stejně jako u dalších politických jevů byl i vznik prostoru pro další profilaci fenoménu politického stranictví v carském Rusku podmíněn procesem demokratizace veřejného života, nastartovaným proměnami po roce 1905 včetně legalizace stranictví.¹⁸ Ty do značné míry odrážely mohutnou transformaci soudobé socioekonomické tváře Ruska. Jedním z jejích rysů bylo novum, totiž silná politizace veřejného života Rusi, která se přirozeně promítla i do vitality stranického života. Tento jev do značné míry vyhovoval již pevněji strukturovaným a též programově více vyprofilovaným socialistickým a revolučně laděným stranám,¹⁹ což se ostatně projevilo na reáliích tzv. První a Druhé Státní dumy (Smirnov 1998: 211–330). Tzv. levice se přitom víceméně otevřeně programově orientovala na nutnost zásadních revolučních změn stávajícího politického i socioekonomického řádu.

Naopak liberální a konzervativní uskupení byla nucena věnovat tuto první etapu (1905–1907) vlastní strukturalizaci a profilaci. A tak v říjnu 1905 vznikají v pravé části spektra hned tři subjekty, **Konstitučně-demokratická strana** (tzv. kadeti – *Konstitucionno-demokratičeskaja partija – KDP*), **Progresivně-ekonomická strana** (tzv. progresisté – *Progressivno-ekonomičeskaja partija – PEP*), která si následně našla své místo mezi kadety a okťabristy, a **Strana právního pořádku** (*Partija pravovogo porjadka – PPP*), v listopadu 1905 pak **Svaz ruského lidu** (*Sojuz ruskogo naroda – SRN*) a **Obchodně-průmyslová strana** (*Torgovo-promyšlennaja partija – TPP*). V prosinci téhož roku **Svaz demokratických reforem** (*Sojuz demokratičeskich reform – SDR*) a v únoru 1906 nakonec **Svaz 17. října** (tzv. okťabristé – *Sojuz 17-ogo okťabrja*). Tato tzv. pravice se přitom formovala jako politický tábor, vytvářející zázemí pro politické garantování stability carství a jeho struktur, respektive pro opatrně dávkované reformní kroky.

Do značné míry tak byla definována podoba ruského stranického spektra v období před první světovou válkou. Již během prvních dvou let po revoluci pátého roku vzniklo přibližně 100 stran a 25 svazů.²⁰ Jako nejsilnější a nejstabilnější uskupení lze označit Svaz ruského lidu, okťabristy, kadety, esery a obě frakce sociálně demokratické strany, bolševickou a menševickou. Na četnost a členitost ruského stranictví daného období přitom měly vliv především (1) mnohonárodnostní ráz carského Ruska, (2) efemérní charakter řady (většiny) uskupení, (3) komplikovaná sociální skladba ruského obyvatelstva, s tradičně nestandardní a hypertrofovanou úlohou inteligence, tendující nikoli k běžné stranické práci, nýbrž spíše k idealistickým až utopickým a vizionářským projektům, a v neposlední řadě také (4) osobitá porevoluční situace a odraz v rozmanitosti stranického spektra snah o zcela prostou politickou sebeidentifikaci (Zevelev – Šelochajev – Sviridenko 2000: 79).

Následující období let 1908–1917 představovalo ve svých charakteristických rysech logické pokračování popsané primární etapy, aniž by došlo k podstatnému rozšíření rejstříku významných uskupení předválečné ruské stranické scény. Výše naznačenou rozmanitost a komplexnost lze přitom dokumentovat v podstatě naplněnými spektrálními osami: vedle možných dělení (1) v teritoriálním na celoruské, regionální a národní, respektive (2) programově-ideologickém smyslu na konzervativní, liberální a socialistické, se jako nejsmysluplnější přístup

marxismu, zocelená stresa a frakčními pnutími sociálně demokratické doktriny konce XIX. a začátku XX. století) a nakonec i *strategie* (revoluční, odhodlaná, bezohledná taktika, nevyulující, ba dokonce přímo kalkulující s násilím včetně využití sympatizujících vojenských struktur). V tomto smyslu představuje otázka míry připravenosti bolševiků na dosažení generálního politického úspěchu a naopak míry překvapenosti ostatních politických sil z nastalé revoluční situace jeden z nejzajímavějších rébusů dějin XX. století.

Ziskem politické moci na podzim 1917 byla otevřena cesta k uskutečnění dosud experimentálního programu bolševické strany mocenské absolutizace. Přičemž otázka, zda byl vítězstvím bolševiků na konci roku 1917 nutně „naprogramován“ právě takový směr vývoje, kterým se následně vydalo sovětské Rusko (Volkov 1998: 305–309), lze označit jako spíše akademickou. Analýza textů čelných představitelů ruského komunismu nedává prostor pro rozsáhlejší nejistotu, a to i navzdory existenci následných stresů uvnitř samotné ruské bolševické strany. Spíše je namístě upozornit na nekompromisní postup, který bolševičtí ideologové „opsali“ z tradice předchozích revolucí, zvláště Velké francouzské, a jenz „globalizovali“ všudypřítomné a po jistou dobu nikoli iluzorní naděje na světovou proletářskou revoluci. V čem tedy vlastně tkvěla podstata projevů komunistické doktriny po říjnové revoluci sedmáctého roku v námi preferované rovině politického stranictví?

Vlastní proces rozkladu pluralitní ruské stranické protosoustavy trval přibližně do poloviny 20. let XX. století. Neměl přitom pouze systémové projevy, nýbrž dotkl se i vnitřně všech stran, ba v obecné rovině celého jevu politického stranictví. Nejednalo se nicméně o natolik jednoznačnou a náhlou zlomovou záležitost, jak by se mohlo na první pohled jevit.

V první fázi, tedy po vlastním revolučním převratu, probíhaly nadále konzultace představitelů levicových stran,²⁷ konkrétně bolševiků s menševiky, menševiky-internacionalisty a esery, o možném budování širší politické platformy, která by vyvedla zemi ze stávající krize. Určitou legitimitu nadějí nebolševických levicových sil (především eserů) na sestavení vlády „všech socialistických stran“ dodávaly především výsledky voleb do Ústavodárného shromáždění (Munčajev – Ustistran“ dodávaly především výsledky voleb do Ústavodárného shromáždění (Munčajev – Ustistran“ nov 1999: 303–304). Víze exkluzivního nároku na výdobytky podzimních revolučních událostí ovšem byla alfou a omegou bolševické strategie. Její parciální moment pak sehrála schopnost bolševiků získat ke svým okamžitým taktickým cílům i spolupráci platform v jiných stranách. V případě strany eserů takovou roli „trojského koně“ sehrálo probolševické levé křídlo.

Nakonec se tedy bolševická strategie „elastické revoluce“, spočívající ve vzniku stranicky jednobarevné vlády a postupné selektivní likvidaci ostatních stran včetně levicových, ukázala jako nejpropracovanější a též nejúspěšnější. V tomto smyslu se debata o reálných možnostech prosazení se údajně reálně existujících „demokratických alternativ“ (Volkov 1998: 315) v revolučním období jeví jako značně akademická a nepřilíš realistická. A konstatování, že možná „transformace z liberálně-demokratické na radikálně-demokratickou alternativu“ se stejně jako premisa soudobé perspektivní převahy širokého seskupení socialistických stran „prostě pouze neprosadila“ pak jako až příliš lakonické (ibidem).

To ovšem neznamená, že k likvidaci všech politických stran došlo v extrémně krátké době. Naopak, některé stranické skupiny mohly ještě po celou první polovinu 20. let více či méně nerušeně vyvíjet činnost. Konkrétně do roku 1926, tedy do konce éry tzv. „komunistické mnohostranickosti“, popsatele právě existencí více ke komunismu se hlásících stranických subjektů v rámci jedné soustavy, ve skutečnosti doznávaly aktivity přežívajících trpěných stran; až roku 1928 pak došlo na poslední z nich – **Židovskou komunistickou stranu** (*Jevrejskaja komi-*

nističeskaja partija – EKP). Do třicátých let tak vstupuje sovětské Rusko s jediným povoleným, privilegovaným a z hlediska potřeb systému naprosto nenahraditelným stranickým subjektem – **Všesvazovou komunistickou stranou bolševiků** (*Vsesojuznaja kommunističeskaja partija bolševikov* – VKP(b), jak zněl po přejmenování roku 1925 název bývalé Komunistické strany Ruska (bolševiků).²⁸

Ani tato prostá realie však nezabraňuje některým autorům používat i v nastalých sovětských podmínkách termín *multipartismus* (Kriveňkij 2000: 11–12). Konstatování, že sovětská éra začínala (a končila) jako systémově multipartitní, a paralelní zdůraznění opakování se situací, gravidních reálným obnovováním vícestranické situace,²⁹ přitom v sobě skrývají jak hluboké nepochopení klasické teorie stranických systémů a obecně logiky jejich heuristické analýzy, tak i (ne-li především) vědomou obhajobu komunistické politické praxe a snahu o její rehabilitaci. Teze, že by sovětská éra přímo podporovala stranický pluralismus, je natolik zmatečná, že přímo here chut' vysvětlovat prostý fakt, že existence více stran jednoduše neznamená nutně multipartismus, a ochotu objasňovat nemožnost směšování nedokonalostí totalitarismu se symptomy demokracie.

V modelu komunistického státu naopak hrála mocenskou hegemonií vybavená bolševická (komunistická) strana klíčovou úlohu rozhodujícího hybatele, který svou každodenní praxí vytvářel komplexní podobu totalitního státu.³⁰ Tato systémová syntéza státu a strany do jednotliho tvaru, se symbolickým splynutím funkcí hlavy státu a generálního tajemníka strany jako projevem klasického diktátorského vůdcovství, umožnila uskutečnit takřka absolutní kontrolu nad sovětskou společností a v tomto rámci aplikaci všech rovin komunistické ideologie (Szapiro 1990; Gill – Pitty 1996; Zevelev – Šelochajev – Sviridenko 2000 a řada dalších prací). Historická zkušenost Ruska s komunismem je v tomto smyslu nebetyčná. A zároveň studijně nenahraditelná.

Z hlediska stranického uspořádání lze více jak sedm desetiletí komunistického totalitarismu klasifikovat jako klasický monopartismus totalitního (ideologického) typu, nikoli nenáchylný k aplikaci tradičních patrimoniálních procedur (Kitschelt 1995: 447–472). Fixace systémově privilegované role **Komunistické strany Sovětského svazu** (KPSS) přitom představovala klíčový faktor celé totalitní politické praxe a více, či méně úspěšně napodobovanou inspiraci pro ostatní sovětské satelity. KPSS přitom aktivně hypertrofovala některé klasické funkce politických stran: počínaje monopolem na tvorbu politické doktriny a programu, přes podíl (přirozeně zcela exkluzivní) na konstituování politického systému, formování veřejného mínění či průběh politické socializace až po přípravu politické elity a její delegaci do státního aparátu. Je přitom namístě důtklivě upozornit na skutečnost, že tyto funkce z hlediska politické praxe KPSS byly významově naprosto pokřivené, respektive vědomě zneužitě. Viz např. roviny politické socializace a formování veřejného mínění, nahraditelné spíše pojmy jako každodenní „masáž“ či destrukce, popřípadě propaganda či všudypřítomná agitace. Dokonalost zneužití uvedených funkcí v každodenním konání KPSS tak představuje jeden nejvýraznějších rysů celého sovětského totalitního modelu.³¹

Roli Komunistické strany Sovětského svazu ovšem není možno vysvětlit ani pojmout čistě z hlediska výčtu tradičních funkcí politických stran. Jednalo se totiž skutečně o strukturu, postupující celým systémem a v jistém smyslu nahrazující veškeré standardní instituce. Nominální („stinová“) existence parlamentu (Sjezdu poslanců), vlády (sboru komisařů) či soudů v rámci sovětské moci v tomto smyslu nemůže vést k iluzím o její možné praktické dělbě (Gnauck –

Harms 1997: 286). Naopak paralelnost mocenských struktur, kdy komunistická strana důsledně kopírovala konkrétní exekutivní či legislativní platformy, a to v pozici funkcionální a příkazové nadřazenosti, představovala typický a především prazákladní rys daného totalitního modelu. Nutnost absolvovat martyrium prokázání důvěryhodnosti a oddanosti k režimu, podmiňující vlastní vzestup v rámci sovětských struktur, zase odhalovala a zpřehledňovala vlastní svazové realie. Stranický princip tzv. demokratického centralismu, důsledně uplatňovaný z hlediska cesty jednotlivých direktiv a instrukcí, pak zase celý systém znehýbňoval a paradoxně nakonec i rozkládal.³²

Navzdory všem peripetiím, zvládnám s proměnlivou, ale vždy přítomnou brutalitou, je nicméně namístě vnímat celý model jako mimořádně houževnatý a odolný. Není přitom účelem této pasáže popisovat, neřku-li analyzovat jeho konkrétní proměny a zápasy, kopírující jak vývoj na mezinárodní scéně, tak interní, ba přímo personální stesy a posuny uvnitř státostřany.³³ K nastartování skutečné eroze tohoto monolitního mocenského uspořádání, s přírodnými dopady i na KPSS, došlo až v souvislosti s perestrojkovou érou od roku 1985. Zdánlivě nevinný vznik společenských organizací, orientujících se původně na zdánlivě „apolitická“ tématá, počínaje národnostními problémy přes ekologii až po reflexi sovětské minulosti, totiž vedl k rozkladu moci KPSS i celého komunistického systému a záhy i konci monopartistického uspořádání (Gill 1994). Komunistickou érou pak symbolicky ukončilo zpochybnění ústavního článku č. 6. o vedoucí úloze Komunistické strany Sovětského svazu v březnu 1990. V tomto okamžiku se zrodil prostor pro utváření pluralitní postsovětské ruské stranicko-politické soustavy.

* * *

Předcházející text představuje vstupní nabídku jednak popisu peripetií studia ruských politických stran, jednak deskriptivní informaci o tradicích ruské stranické politiky. V tomto smyslu nebyl jeho cílem návrh nové teorie, ale spíše definování základních (časových, teritoriálních a obsahových) charakteristik ruských politických stran a seznámení s komplikacemi, které jsou s ruským politickým stranictvím jako specifickým sociovědním tématem spojeny. Pasáž o genezi ruského stranictví pak představuje příklad možného zpracování konkrétní partie tohoto syžetu, přirozeně reprezentující pouhou bázi pro standardní systémovou analýzu a klasifikaci politických stran. Lze přitom konstatovat, že jako smysluplnější postup nežli budování zcela nových teorií a přistupování k ruským realitám jako naprosto jedinečnému a srovnání neumožňujícímu fenoménu se autorovi jeví konfrontace existujících politologických (tranzitologických) teorií s daty, jež ruská politika produkuje, a jejich následná aplikace na širší postsovětské realie. V jejichž rámci vystupuje Rusko jako příklad *par excellence*.

Poznámky:

1. A tak existuje řada reprezentativních odborných textů, věnovaných otázce budoucnosti demokracie v Rusku, ve kterých není fenoménu ruského politického stranictví věnována jakákoli zmínka. Za jmenované srovnej např. Eckstein – Fleron – Hoffmann – Reisinger (1998) ad.
2. Což na druhé straně neznamená, že texty o ruském stranictví v 90. letech vůbec neexistují. Naopak právě o publikace J. Löwenhardta, G. Luchterhandt, V. Golosova či V. Gelmana a některých dalších autorů se opírá i tato práce.

3. Již z důvodů čistě kvantitativních, tedy co do rozlohy, počtu obyvatel, dosažených technologií atd., a tedy též míry problémů, které sebou tranzice přinesla. Ale zároveň samozřejmě z hlediska kvalitatívního: přinejmenším co se týče všestranné výjimečné role Ruska v bývalém sovětském táboře a také s ohledem na i aktuálně mimořádnou pozici Ruska v soustavě mezinárodních vztahů.
4. Jedním z možných příkladů je srovnatelný výskyt tzv. proprezidentských stran – viz např. ukrajinské realie.
5. Především komunistické, ba přímo sovětské praxe: viz např. termín *frakcionismus*.
6. Ve smyslu pohledu na strany jako reprezentanty základních hodnotových a sociálních štěpení daných společností.
7. Srovnat lze širokou literaturu: viz např. Bunin (1997), Kodin (1998), Peregubov – Lapina – Semenenko (1999), Muchin (2000), Pappe (2000) a další.
8. Přes bouřlivě se proměňující se mapu ruské společnosti počátku XX. století však některé charakteristiky zůstaly nezměněny: na prvním místě rozhodující role rolnictva pro obecný chod Ruska (Zevelev – Šelochajev – Sviridenko 2000: 73).
9. Viz Bucharinova proslavená věta: „U nás mohou být pouze dvě strany. Jedna u moci, druhá ve vězení.“
10. Viz např. doktrína „vládního liberalismu“ z počátku XIX. století, svázaná s reformními projekty M. M. Speranského.
11. Kvazistrany klubového typu ovšem v Polsku vznikaly již v periodách národních povstání let 1830–1831, resp. 1863–1864.
12. Litevská sociálně demokratická strana či Všeobecný židovský dělnický svaz na Litvě, Polsku a Rusku (tzv. *Bund – Vseobščij jevrejskij rabočij sojuz*).
13. Pomineme-li osobité (a těžko klasifikovatelné) útvary typu národnického hnutí apod.
14. Všechna konkrétní data a údaje o ruských politických stranách konce XIX. a začátku XX. století, není-li uvedeno jinak, viz *Političeskije partii Rossii. Konec XIX – pervaja tret' XX veka. Encyklopedija* (1996).
15. Sjezdu se zúčastnilo 9 delegátů jednak Svazu boje za osvobození dělnické třídy (*Sojuz bor' by za osvoboždenije rabočego klassa*) z Petěrburku, Moskvy, Kyjeva a Jekatěrinoslavi, jednak Bundu a deníku *Dělnické noviny (Rabočaja gazeta)*. Proces organizačního a programového ukotvení tohoto subjektu (včetně charakteristického rozporu mezi bolševickým a menševickým křídlem) se ovšem završil až na 2. sjezdu r. 1903.
16. Paralelně vznikají též neruská nacionalistická uskupení: Revoluční ukrajinská strana, Běloruská revoluční strana, Litevská demokratická strana, Strana socialistů-federalistů Gruzie či Strana aktivního odporu Finska.
17. Za přirozené prerevoluční období bývá považována etapa let 1900–1904 (Zevelev – Šelochajev – Sviridenko 2000: 76).
18. Carský Manifest ze 17. 10. 1905 obsahoval slib standardních občanských svobod včetně svobody shromažďování a svazů, ovšem k přijetí zákona o politických stranách v období 1905–1917 nedošlo. Strany tak vznikaly živelně, aniž by se musely registrovat, pokud kadetů „legalizovat se“ byl Senátem explicitně r. 1908 odmítnut.
19. To ovšem neznamená, že by již na levici nedocházelo ke změnám. K nejvýznamnějším patřily sjednocení bolševiků a menševiků s polskými, litevskými a lotyšskými sociálními demokraty na jaře 1906 a odtržení levičácké frakce (následně **Svaz eserů-maximalistů**) od eserského jádra.
20. Celkově v letech 1905–1917 působilo na carské stranické scéně takřka 300 celoruských stranických subjektů a dalších 220–230 subjektů regionálního a národního charakteru. V období mezi únorem a podzimem 1917 se pak jednalo asi o 60 seskupení.
21. Členství ve stranách se pohybovalo v rozmezí 0,5–1% populace, v měsících po únoru 1917 pak došlo k nárůstu na 1,2%.
22. Jednou z mála výjimek byla dočasná podpora Stolypina ze strany okt'abristů. Ostatně, oficiální instrukce znemožňovala státním úředníkům vstupovat do politických stran.
23. Podle některých (G. Z. Joffe) v sobě nenesla (stejně jako předchozí vývoj) onu historickou nutnost svého dalšího tragického vyústění, dle jiných (V. P. Buldakov, V. V. Šelochajev) se zase jednalo o celou sérii revolucí (všelidovou, vojenskou, rolnickou, proletářskou).

24. Strana se rozpadla již r. 1915, pokusy o její obnovení na začátku r. 1917 v republikánsko-demokratické či liberálně-republikánské podobě se nezdařily, většina špiček se orientovala na podporu kadetské platformy (Volkov 1998: 287).
25. A to včetně příprav a průběhu prvních „parlamentních“ voleb.
26. Stejně jako se pokoušet o systémovou analýzu, např. ve smyslu přechodu od modelu polarizovaného pluralismu k limitovanému pluralismu (Volkov 1998: 282).
27. Existence nelevicových, v dané době především liberálních uskupení (konzervativní strany byly již minulostí), již byla v optice v podstatě všech levicově se definujících stran v netajeném rozporu s perspektivou dalšího vývoje.
28. Definitivní název Komunistická strana Sovětského svazu (*Kommunističeskaja partija Sovetskogo Sojuza* – KPSS) se ustavil r. 1952.
29. Konkrétně údajně pětkrát: vedle (1) již popsaného stavu první poloviny 20. let (2) r. 1927, kdy alternativní demonstraci „pluralismu“ představovala tzv. trockisticko-zinověvovská opozice, (3) r. 1964, kdy měly k variantě rozdělení dvou frakčních křídel uvnitř KPSS spět vnitrostranické debaty o reformě stranické moci, (4) perioda konce 60. a začátku 70. let, s typickými diskusemi o ekonomické restruktivizaci Svazu, a nakonec (5) léta 1979–1980, která měla přinést zárodky alternativní platformy uvnitř KPSS. Srovnej Šepeleva (2000: 21–28).
30. Aniž by byl zakotven konstitučně: ústavy let 1918 i 1924 se o komunistické straně nezmiňovaly.
31. Naopak formulace (artikulace) a prezentace zájmů jednotlivých sociálních skupin, mobilizace, aktivizace a integrace sociálních skupin, či účast v boji o moc a na jejím výkumu, již představují funkce přímo předpokládající politický pluralismus.
32. Půvab zadržávání systému popisuje např. A. P. Solženicyn ve své autobiografii (2001) v souvislosti s průběhem svého vzestupu a následného „odchodu“ z tradičně privilegované literární sovětské scény.
33. Srovnat lze četnou literaturu: Boffa 1995; Munčajev – Ustinov 1999; Pjateckij 1999 a další.

Vybraná literatura:

- Baglaj, M. V. (1999): *Konstitucionnoje pravo Rossijskoj federacii. Učebnik dlja juridičeskich vuzov i fakultetov*, Moskva, NORMA-INFRA.
- Barygin, I. N. (ed., 1999): *Političeskije partii, dviženija i organizacii sovremennoj Rossii na rybeže vekov. 1999 g. Analitičeskij spravočnik*, Moskva Izd-vo Michajlova.
- Berezovskij, V. N. – Krotov, N. J. – Červjakov, V. V. (1991): *Rossija: partii, asocijacii, sojuzy, kluby*, Moskva, Izdatelstvo Pan-Press.
- Beyme, K. von (1982): *Parteien in westlichen Demokratie*, München, R. Piper & Co. Verlag.
- Beyme, K. von (1994): *Systemwechsel in Osteuropa*, Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Beyme, K. von (1999): *Osteuropaforschung nach dem Systemwechsel. Der Paradigmawandel der „Transitologie“*, Osteuropa, No 3, s. 285–304.
- Boffa, D. (1996): *Ot SSSR k Rossii. Istorija neokončennogo krizisa 1964–1994*, Moskva, Meždunarodnyje Otnošenija.
- Budge, I. – Keman, H. (1990): *Parties and Democracy. Coalition Formation and Government Functioning in Twenty States*, Oxford, Oxford UP.
- Bunin, I. M. (ed., 1997): *Finansovo-promyšlennye grupy i konglomeraty v ekonomike i politike sovremennoj Rossii*, Moskva, Centr političeskich technologij.
- Collier, D. – Levitsky, S. (1997): *Democracy with Adjectives. Conceptual Innovation in Comparative Research*, World Politics, Vol 49, No 3, s. 430–451.
- Crawford, K. (1996): *East-Central European Politics Today*, Manchester, Manchester UP.
- Czajowski, A. (2001): *Demokratyzacja Rosji w latach 1987–1999*, Wrocław, atlas2.
- Derleth, J. W. (2000): *The Transition in Central and Eastern European Politics*, New Jersey, Prentice Hall.
- Eckstein, H. – Fleron, F. J. jr. – Hoffmann, E. P. – Reisinger, W. M. (ed., 1998): *Can Democracy Take Root in Post-Soviet Russia?: Explorations in State-Society Relations*, Lanham – Boulder – New York – Oxford, Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Fiala, P. – Strmiska, M. (1998): *Teorie politických stran*, Brno, Barrister & Principal.
- Fleron, F. J. jr. – Ahl, R. – Lane F. (1998): *Where Now in the Study of Russian Political Parties?*, in: Löwenhardt, J. (ed., 1998): *Party Politics in Post-Communist Russia*, London – Portland, Frank Cass Publishers, s. 224–252.
- Gallagher, M. – Laver, M. – Mair, P. (1995): *Representative Government in Modern Europe*, New York, McGraw Hill.
- Galili, Z. – Nenarokov, A. – Chejmsón, L. (1997): *Menševiki v 1917 g. I – III.*, Moskva, ROSSPEN.
- Gill, G. (1994): *The Collapse of a Single-Party System: the Disintegration of the Communist Party of the Soviet Union*, Cambridge, Cambridge UP.
- Gill, G. – Pitty, R. (1996): *Power in the Party. The Organisation of Power and Central-Republican Relations in the CPSU*, Houndmills, Basingstoke Hampshire, Macmillan Press.
- Gnauck, G. – Harms, M. (1997): *Das Parteiensystem Russlands*, in: Segert, D. – Stöss, R. – Niedermayer, O. (eds., 1997): *Parteiensysteme in postkommunistischen Gesellschaften Osteuropas*, Opladen, Westdeutscher Verlag GmbH., s. 285–339.
- Golosov, G. V. (1999): *Partijnnye sistemy Rossiji i stran vostočnoj Evropy*, Moskva, Ves mir.
- Gorškov, M. K. (2000): *Rossijskoje obščestvo v uslovijach transformacii (Sociologičeskij analiz)*, Moskva, ROSSPEN.
- Grosul, V. J. – Itenberg, G. S. – Tvardovskaja, V. A. – Šacillo, K. F. – Ejmontova, R. G. (2000): *Russkij konservatizm XIX stoletija. Ideologija i praktika*, Moskva, Progress – Tradicija.
- Häfner, L. (1994): *Die Partei der linken Sozialrevolutionäre in der russischen Revolution von 1917–1918*, Köln, Böhlau.
- Holzer, J. (ed., 2000): *Komunistické strany v postsovětských stranicko-politických soustavách*, Brno, MPÚ MU.
- Holzer, J. (2001): *Politický systém Ruska. Hledání státu*, Brno, CDK.
- Judin, J. (1998): *Političeskije partii i pravo v sovremenom gosudarstve*, Moskva, INFRA-M.
- Kamenec, A. V. – Onufrienko, G. F. – Šubakov, A. G. (1997): *Političeskaja kultura Rossii. Učebnoje posobije dlja vsech*, Moskva, Izd. BRANDES.
- Katz, R. – Mair, P. (1995): *Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party*, Party Politics, Vol 1, No 1, s. 5–27.
- Kenez, P. (1999): *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, Cambridge, Cambridge UP.
- Kisljucyn, S. A. (ed., 1998): *Rossijskaja istoričeskaja politologija*, Rostov na Donu, Feniks.
- Kitschelt, H. (1992): *The Formation of Party Systems in East Central Europe*, Politics and Society, Vol 20, No 1, s. 7–50.
- Kitschelt, H. (1995): *The Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies*, Party Politics, Vol 1, No 4, s. 447–472.
- Kodin, M. I. (1998): *Obščestvenno-političeskije ob'jedinenija i formirovanije političeskij elity v Rossii (1990–1997)*, Moskva, Fond sodejstvija razvitiju socialnych i političeskich nauk.
- Krivenčikij, V. V. (2000): *Novyje dannyje sravnitelno-količestvennogo analiza političeskich partij Rossii*, in: Štyrbul, A. A. (ed., 2000): *Političeskije partii, organizacii, dviženija v uslovijach krizisov, konfliktov i transformacii obščestva: opyt uchodaščego stoletija I–II.*, Omsk, Izd-vo OmGPU, s. 6–13.
- Lane, D. (1975): *The Roots of Russian Communism: A Social and Historical Study of Russian Social – Democracy, 1898–1907*, Univ. Park, Pennsylvania State UP.
- Lewytczyk, B. (1974): *Die linke Opposition in der Sowjetunion. Systemkritik Programme. Dokumente*, Hamburg, Hoffmann und Campe Verlag.
- Löwenhardt, J. (ed., 1998): *Party Politics in Post-Communist Russia*, London – Portland, Frank Cass Publishers.
- Lücherhandt, G. (1993): *Die politischen Parteien in neuem Russland: Dokumente und Kommentare*, Bremen, Edition Temmen.

- Makfol, M. – Markov, S. – Rjabov, A. (eds., 1998): *Formirovanie partijno-političeskoj sistemy v Rossii*, Moskva, Moskovskij centr Karnegi.
- Makfol, M. – Rjabov, A. (eds., 1999): *Rossijskoje občestvo: stanovenije demokratičeskich cennostej?*, Moskva, Gendalf.
- McCaulley, M. (1993): *The Soviet Union 1917–1991*, New York, Longman.
- Morozov, K. N. (1998): *Partija socialistov-revoljucionerov v 1907–1914 gg.*, Moskva, ROSSPEN.
- Muchin, A. A. (2000): *Informacionnaja vojna v Rossii*, Moskva, Gnom i D.
- Munčajev, Š. M. – Ustinov, V. M. (1999): *Političeskaja istorija Rossii. Ot stanovenija smoderžavija do padenija Sovetskoj vlasti*, Moskva, NORMA-INFRA.
- Oleščuk, V. A. – Pribylovskij, V. V. – Rejblat, M. N. (1996): *Parlamentskije partii, dviženija, objedinenija*, on-line text (www.panorama.org:8/01/).
- Pappe, J. Š. (2000): *Oligarchi. Ekonomičeskaja chronika 1992–2000*, Moskva, MGU – Vysšaja škola ekonomiki.
- Pashentsev, Y. (1999): *The left parties of Russia*, on-line text.
- Pašencev, E. N. (1998): *Oppozicionnyje partii i dviženija sovremennoj Rossii*, Moskva, Izdatelstvo In-formpečať ITRK RSPF.
- Pavlov, D. B. – Šelochajev, V. V. (eds., 1996): *Rossijskije liberaly: kadety i ok'abristy*, Moskva, ROSSPEN.
- Peregubov, S. P. – Lapina, N. J. – Semenenko, I. S. (1999): *Gruppy interesov i Rossijskoje gosudarstvo*, Moskva, Editorial URSS.
- Pjateckij, L. M. (1999): *Istorija Rossii XX veka*, Moskva, Moskovskij Licej.
- Podberezkin, A. I. (ed., 1999): *Sovremennaja političeskaja istorija Rossii. Chronika i analitika (1985–1998 gg.)*, Moskva, Duchovnoje nasledije.
- (1999): *Političeskije partii i dviženija Rossii*, Moskva, Biznes – Press.
- (1996): *Političeskije partii Rossii. Konec XIX – pervaja tret' XX veka. Encyklopedija*, Moskva.
- (2000): *Političeskije partii Rossii: istorija i sovremennost'*, Moskva, ROSSPEN.
- Pribylovskij, V. V. (1992): *Dictionary of political parties and organizations in Russia*, Moscow, Center for Strategic and International Studies.
- Robinson, N. (ed., 2000): *Institutions and Political Change in Russia*, Houndmills, Basingstoke Hampshire, Macmillan Press.
- Rubin, B. – Snyder, J. (eds., 1998): *Post-Soviet Political Order. Conflict and State Building*, London, Routledge.
- Scheibert, P. (ed., 1972): *Die russischen politischen Parteien von 1905 bis 1917. Ein Dokumentationsband*, Darmstadt, Wiss. Buchgesellschaft.
- Smagina, S. M. a kol. (1998): *Političeskije partii Rossii v kontekste eje istorii*, Rostov na Donu, Feniks.
- Smimov, A. F. (1998): *Gosudarstvennaja дума Rossijskoj imperii 1906–1917. Istoriko-pravovoj očerk*, Moskva, Kniga i biznes.
- Solženicyн, A. (2001): *Trkalo se tele s dubem. Autobiografie*, Praha, Academia.
- (1999): *Sovremennaja političeskaja istorija Rossii. Chronika i analitika*, Moskva, Naučno-izdatelskij sovet VOPD „Duchovnoje nasledije“.
- Steffani, W. (1997): *Gewaltenteilung und Parteien im Wandel*, Opladen – Wiesbaden.
- Stepanova, I. M. – Chabrijeva, T. J. (eds., 1999): *Parlamentskoje pravo Rossii: Učebnoje posobie*, Moskva, Jurist.
- Stepien, A. (ed., 1999): *Współczesna Rosja. Leksykon. Polityka. Organizacje. Społeczeństwo*, Łódź, Instytut Studiów Międzynarodowych.
- Sypčenko, A. V. (1999): *Narodno-socialističeskaja partija v 1907–1917 gg.*, Moskva, ROSSPEN.
- Szapiro, L. (1990): *Kommunističeskaja partija Sovetskogo Sojuza*, London.
- Šelochajev, V. V. (1994): *Političeskaja istorija Rossii v partijach i licach*, Moskva, Terra.
- Šelochajev, V. V. (ed., 1996): *Političeskije partii Rossii. Konec XIX – pervaja tret' XX veka. Encyklopedija*, Moskva, ROSSPEN.
- Šelochajev, V. V. – Gorškov, M. K. – Žuravljev, V. V. – Pustarnakov, V. F. – Sorokin, A. K. (eds., 1999): *Russkij liberalizm: istoričeskije sud'by i perspektivy*, Moskva, ROSSPEN.

- Šepeleva, V. B. (2000): *K probleme mežpartijnoj i vnutripartijnoj bor'by bolševikov pervoj treći XX veka*, in: Štyrbul, A. A. (ed., 2000): *Političeskije partii, organizacii, dviženija v uslovijach krizisov, konfliktov i transformacii občestva: opyt uchodaščego stoletija I–II.*, Omsk, Izd-vo OmGPU, s. 21–28.
- Šestopal, E. (2000): *Psichologičeskij profil rossijskoj politiki 1990-yh. Teoretičeskije i prikladnyje problemy političeskoj psichologii*, Moskva, ROSSPEN.
- Ševcova, L. (1999): *Režim Borisa Jelcina*, Moskva, Moskovskij centr Karnegi.
- Štyrbul, A. A. (ed., 2000): *Političeskije partii, organizacii, dviženija v uslovijach krizisov, konfliktov i transformacii občestva: opyt uchodaščego stoletija I–II.*, Omsk, Izd-vo OmGPU.
- Urban, M. (1989): *An Algebra of Soviet Power*, Cambridge, Cambridge UP.
- Vol'kov, J. G. a kol. (eds., 1998): *Rossijskaja istoričeskaja politologija*, Rostov n. D., Feniks.
- White, S. – Batt, J. – Lewis, P. G. (eds., 1998): *Developments in Central and East European Politics 2*, Houndmills, Basingstoke Hampshire, Macmillan Press.
- Wightman, G. (1998): *Party and Politics*, in: White, S. – Batt, J. – Lewis, P. G. (eds., 1998): *Developments in Central and East European Politics 2*, Houndmills, Basingstoke Hampshire, Macmillan Press, s. 147–165.
- Zevelev, A. I. – Šelochajev, V. V. – Sviridenko, J. P. (eds., 2000): *Političeskije partii Rossii: istorija i sovremennost'*, Moskva, ROSSPEN.
- Zorkalcev, V. I. – Podeberzkin, A. I. (ed., 1999): *Sovremennaja političeskaja istorija Rossii (1985–1998 gody)*, t. 1, *Xronika i analitika*, Moskva, RAU-Korporacija.

Summary:

Russian Partisanship. Introductory Remarks to its Traditions and Theory

The article presents description of problems and difficulties that are related to the study of Russian political parties, and offers a characterization of the traditions of Russian party politics. The text is not structured so as to suggest a new theory; rather, it intends to define basic (temporal, space, and content) characteristics of Russian political parties and to outline troubles that are to be met in the study of Russian partisanship as a specific topic within social sciences. Paragraphs on the genesis of Russian partisanship can serve as a sample of a possible elaboration of a particular part of the topic, thus opening space for common system analysis and classification of political parties.

In terms of methodology, it is necessary to choose between (1) constructing new theories and such an approach towards Russian reality that sees it as a unique and incomparable phenomenon, and (2) confronting political science theories (particularly in the field of transitology) with data given by the practices of Russian politics and, consequently, applying the data to the broader post-Soviet reality. The author opts for the latter possibility.